

VERGADERING "KONVERSIEPLATFORM" EINDHOVEN.D.D. 14-5-'86.

Aanw.: Gideon van Dam, Wiltje Pars, Piet Schram, Sami Faltas, Gerrie van der Ven, Dik Bosma, Trees Lambregts en Hans Hutter.

Notulen: goedgekeurd.

Mededeling:-Sami wordt gefeliciteerd met zijn promotie.
-Gideon zit voor.

Afwezig met kenn.: Anne Juyben, Henk Veenedaal, Muyderman (die helemaal niet meer meedoet).

Diskussie over "Adams":

Sami leidt de discussie in: centraal bij Adams staat:

a. is konversie politiek effectief aktiemiddel? Adams praat niet over ethiek, psychologie, maar stelt dat konversie geen effectief middel blijkt.

b. wat betekent konversie voor VS?

ad a. je moet kiezen: óf voor konversie als ekon. middel óf als een veiligheidsvraagstuk. Ze hebben wel mat elkaar te maken, maar we moeten hen onderscheiden. Adams kiest voor een ekon. invalshoek: scheppen van werkgelegenheid als kader waarbinnen konversie een rol speelt.

ad b. VS zijn Ned. niet. In Ned. stelt de wapenindustrie relatief niet veel voor: dus voor de werkgelegenheid is de wapenindustrie in Ned. geen bepalende faktor.

Piet is het er niet mee eens dat we zuiver ekon. zouden kunnen redeneren, want de basis is toch morele verontwaardiging?

Gideon meent dat het alternatief van Adams -regionale ekon. politiek meebepalen- voor onze groep onhaalbaar is. Hij gelooft meer in een bewustwordingsmodel als haalbaar voor ons.

Gerrie brengt een mening van Ferguson in: we moeten het hebben over zaken als medezeggenschap en kwaliteit van werk en leven. Het zoeken naar alternatieve produkten is onhaalbaar.

Piet vindt dat we in deze club over konversie moeten praten en niet over veiligheidsproblemen.

Gerrie: we moeten mensen laten zien hoe technologie in elkaar zit om hen grip te geven op de wapenwedloop.

Trees: we moeten onthullen hoe het systeem werkt wat er precies wordt geëxporteerd en wat er met de wapens gebeurt.

Gideon vat samen: de drijfveer voor ons is een droom van totale konversie, maar het doel moet nu breder zijn: meewerken aan bewustwording. Konversie op korte termijn lijkt onhaalbaar.

Dik is redelijk optimistisch over eventuele mogelijkheden, omdat na de demokratisering golf nu werknemers meer te zeggen hebben dan vroeger.

Gerrie wijst er echter op dat dat niet geldt voor USFA, waar zojuist is besloten dat het sociaal jaarverslag niet meer naar buiten mag en de OR-leden zelf ook steeds minder informatie krijgen.

Gideon stelt voor volgende keer iemand van de HSA-groep uit te nodigen (gaat waarschijnlijk niet door).

Daarna vertelt Wiltje enige informatie over USFA en ELCOMA, waarbij opvalt hoeveel informatie openbaar is.

Afspraken:

- Gerrie, Wiltje overleggen met Sami over verdere bestudering van Philips met het doel een uitgebreide info-set te maken.
- Gerrie poogt alsnog USFA's soc. verslag te krijgen.
- Volgende keer spreken we o.a. over wat we met de informatie gaan doen en het verdelen van het sekretariaat.

Volgende keer: 19-06-'86 19.30 uur TH Glazen Hok.

Vergeet de giro niet: 3127366 t.n.v. J.J.Hutter Eindhoven

Vriendelijke groeten,

Hans Hutter

NOTULEN KONVERSIEPLATFORM EINDHOVEN IN OPRICHTING.

Aanwezig: Gerrie van der Ven, Henk Veenerdaal, Piet Schram, Dik Bosma, Anne Luyben en Hans Hutter.

Agenda: 1. notulen
2. bezoek HSA-groep Hengelo.
3. USFA.
4. DAF.
5. Afspraken.

1. notulen.

Worden goedgekeurd met de opmerking dat Gerrie nog probeert het sociaal jaarverslag van USFA te bemachtigen.

2. Bezoek HSA-groep.

Inmiddels is geregeld dat Paul de Hont op zaterdag 13 sept. naar Eindhoven komt. Dus noteer:

Gesprek HSA-groep 11.00 zaterdag 13 sept. ~~14.00~~ uur in Carrefour (bunker TH Eindhoven)
---

3. USFA.

Wiltje en Gerrie hebben het SOBE-archief m.b.t. USFA in kaart gebracht en met Sami Faltas gesproken. Ze hebben informatie over de Elcoma bijdrage aan nachtzichtkijkers. De relatie van Elcoma met andere bedrijven zal lastig in kaart zijn te brengen. Bij Osaci hebben ze informatie opgevraagd over ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ warmtebeeldcamera's. De bedoeling is een brochure te maken of een informatief artikel voor een krant o.i.d. te schrijven.

De leiddraad daarvan zal zijn: hoe is het produkt samengesteld, waar komen de onderdelen vandaan en hoe worden ze konkreet gebruikt? Daarover is genoeg informatie.

In eerste instantie wordt gepogd een artikel te schrijven. Volgende keer zal een opzet voor een artikel ter tafel liggen met een voorstel voor publikatiemogelijkheid (bijv. Intermediair). In het achterhoofd houden we de mogelijkheid van een brochure, waarin de beschikbare informatie uitvoerig zal zijn verwerkt.

4. DAF.

Dik Bosma geeft mondelinge informatie over DAF, waar hij al sinds 1960 werkt (zie verder zijn aantekeningen die zijn bijgevoegd).

5. Afspraken.

- a. Dik Bosma maakt volgende keer de notulen.
- b. Gerrie v.d. Ven zit dan voor.
- c. agendapunt is o.a.: kunnen we onszelf in de vredesweek via een stand presenteren?

Volgende vergadering:

3 sept. 19.30 uur plaats volgt!

Adres Dik Bosma: Imstenrade 14 5655 BN Eindhoven 040 - 517781

Vriendelijke groeten,

Hans Hutter.

Handwritten flourish

Van Doornes Bedrijfswagenfabrieken DAF BV heeft 6000 medewerkers, waarvan 1500 in België.

In totaal met alle vestigingen zijn er 8678 medewerkers.

Hoofdfabriek X DAF II maakt motoren, chassis, plaatdelen en assembleert bedrijfswagens.

DAF III herbergt de divisie speciale voertuigen o.a. bussen en de divisie speciale produkten, die voornamelijk militaire voertuigen maakt.

Voor WO II was DAF Van Doornes Aanhangwagen Fabriek; ook direkt na de oorlog werden vele aanhangwagens en opleggers gemaakt.

De eerste vrachtwagens werden in 1949 gebouwd.

In 1952 nam de produktie van militaire voertuigen een grote vlucht. Tot en met 1958 bleef de produktie van militaire voertuigen die van civiele voeruiigen overtreffen.

In 1957 werd een eigen motorenfabriek gestart, terwijl in 1958 met de produktie van achterassen werd begonnen.

De produktie van militaire voertuigen neemt % gewijs af, maar in de jaren 60 worden de eerste gepantserde voertuigen gemaakt. Daarna volgen ook de rompen van tanks en geschutskoepels.

In 1976 wordt een order verkregen voor 480 landingsgestellen voor de F16 straaljager, waarbij vervolgoorders duren tot 1990.

DAF maakt alle militaire voertuigen voor het Nederlandse leger: vrachtwagens, pantserwagens en rompen en aandrijvingen van tanks. Ze worden door DAF zelf ontwikkeld; soms bouwt DAF in licentie. Ook aan Portugal zijn militaire voertuigen geleverd (1000 stuks) en naar België. De laatste grote order van België is echter naar de konkurrent Volvo gegaan, die ook een vrachtwagenfabriek in België heeft.

Daf heeft een jaaromzet van 2,2 miljard gulden, terwijl de militaire omzet daarvan ongeveer 15 % bedraagt. In de divisie speciale produkten werken ongeveer 500 mensen, ongeveer 7 % van het totale personeelsbestand.

De aanloop van militaire produktie die voor de uitbreiding van DAF belangrijk is geweest heeft tot gevolg gehad een moderne fabriek voor bedrijfswagens en een voor personenauto's, benevens de produktie van neuswielen en delen van het landingsgestel van de Fokker F50 en zorgt dus voor een belangrijk stuk werkgelegenheid in Nederland.

D. A. Bosma.

DISKUSSIESTUK OPRICHTINGSROEP KONVERSIEPLATFORM EINDHOVEN.

Basisgedachte:

Mensen kunnen tot zich door laten dringen welk leed andere mensen aangedaan wordt d.m.v. wapengeweld en de inrichting van onze samenleving. Vanuit dat leed kan het verlangen ontstaan naar een anders georganiseerde samenleving. Daarvoor lijkt nodig dat de mensheid in zijn manier van "Zijn" verder emancipeert (bijv. zijn gedrag minder laat leiden door angst). Een van de manieren om daaraan bij te dragen is, de kennis van mensen omtrent wapenproductie, wapenhandel en de (in)direkte gevolgen daarvan voor onze en andermans samenlevingen te vergroten. Daarom is het zinnig een werkgroep te formeren die het volgende doel heeft.

Doel:

bundeling van krachten van die mensen en groepen die actief willen bijdragen aan de discussie over de samenhang tussen en de gevolgen van wapenproductie, wapenhandel en wapengebruik hier en in de Derde Wereld, alsmede de mogelijkheden van conversie willen onderzoeken.

Doelgroep:

uit praktische overwegingen zal de regio Eindhoven de doelgroep vormen, terwijl in het uitwerken van de problematiek de Eindhovense wapenproducenten (Philips' USFA en DAF) centraal zullen staan

Organisatie:

het lijkt zinvol de werkgroep zó te organiseren, dat vele groepen er zich in herkennen en de werkgroep een serieuze gesprekspartner kan vormen voor iedereen, ook de wapenproducenten. Een al te duidelijke keuze voor de naam "konversieplatform" ligt daarom minder voor de hand. Het lijkt politiek gewenster een meer neutrale naam te kiezen en de werkgroep organisatorisch ergens neutraal onder te brengen. Daarvoor zou de TH kunnen worden gekozen. Wij zouden ons dan bijv. kunnen inzetten voor vergaderruimte aldaar. De werkgroep zou bijv. "Bewapening, technologie en samenleving" kunnen worden genoemd. De werkgroep zou bestaan uit vertegenwoordigers van verschillende groepen, die kunnen samenvallen met bestaande groepen en hun activiteiten op dit terrein. Beter lijkt me echter te werken met enkele groepen rondom verschillende thema's (die groepen kunnen al dan niet reeds bestaan). Die thema's zijn bijv.:

1. onderwijs, op lagere scholen, maar ook op MO en HO en TH,
2. studie naar de samenhang tussen verschillende aspecten van bewapening, technologie en samenleving,
3. conversie bij de Eindhovense wapenindustrie, een eerste actie zou kunnen zijn het deelnemen aan een aandeelhoudersactie bij Philips, zoals al jarenlang bij Shell wordt gevoerd,
4. gewetensbezwaarden bij de Eindhovense wapenproducenten: hulp bij hun eigen discussie, bij hun wettelijke en publieke erkenning.

Af te leggen weg:

1. polsen van bestaande groepen wat zij reeds doen op dit terrein en hen uitnodigen mee te doen, zodat een goede coördinatie kan ontstaan (Eindh. Vredesraad, Vredeswinkel, Vrouwen voor Vrede, Vrouw'Kerk/ 2/3e wereld, SOBT, Vakbonden, Pax Christi, IKV, Stichting Evangelie en Bedrijfsleven, Stuurgroep Kerkzijn Welzijn politieke partijen, studenten van TH en HBO, enz.)

2. kontakt leggen en onderhouden met reeds bestaande konversieplatforms. We kunnen bijv. iemand van het konversieplatform Twente uitnodigen ons te informeren over hun organisatie en activiteiten. Verder kunnen we drie keer per jaar iemand afvaardigen naar het Landelijk Beraad Konversieplatforms om op de hoogte te blijven van activiteiten rond andere wapenproducenten.
3. Een begroting opstellen en trachten subsidie te werven.

Hans Hutter.

040- 47 44 88 (werk)

125137 (privé)

Tot woensdag 5 maart a.s.

VERSLAG van het gesprek tussen delegaties van Philips International en de Werkgroep Transnationale Ondernemingen van de Raad van Kerken over wapenproductie
4 april 1984

Van de zijde van Philips International zijn aanwezig de heren:
W.C.J. Cuypers, Directeur Defensiezaken bij Philips International
Drs. F.J. Dieleman, Bureau Internationale Economische Betrekkingen
Drs. L.E. Groosman, Hoofd Bureau Externe Betrekkingen
E.L. Hozee, Bureau Voorlichting van H.S.A. B.V.
H.G. van Rinkhuizen, Adjunct Directeur H.S.A. B.V.
Mr. B. Verheke, Secretaris Raad van Bestuur.

De delegatie van de kant van de TNO-Werkgroep van de Raad van Kerken bestaat uit:
Dr. H.A.M. Fiolet, Secretaris van de Raad van Kerken
Prof. Dr. B. Goudzwaard, Hoogleraar economie aan de Vrije Universiteit
Prof. Dr. H.M. de Lange, Hoogleraar ethiek van het maatschappelijk handelen aan de Universiteit van Utrecht
Drs. M.E. Witte-Rang, stafmedewerkster OSACI
Drs. J. Wijkstra, stafmedewerker OSACI.

De heer Verheke heet eenieder welkom, en stelt vast dat de gang van zaken rond de verslaglegging en het concept-aanrapport dezelfde zal zijn als de vorige keer. Hij geeft het woord aan de heer Hozee die een uiteenzetting geeft over de activiteiten van Philips m.b.t. defensiesystemen.

De heer Hozee vertelt dat Philips in de volle zin een transnationale onderneming is: Philips is grensoverschrijdend, in handel en productie. Philips is onderverdeeld in een aantal divisies, waaronder die van de defensie en besturingsystemen (defense and control-systems). Deze activiteit vindt in acht landen plaats (Nederland, BRD, België, Engeland, Italië, Frankrijk, Zweden en de V.S.). Het bedrijf onderwerpt zich aan de wetten van het land van vestiging. Het levert een bijdrage aan de defensie van die landen; dat verwachten die landen ook van het bedrijf. Maatwerk is het kenmerk van de producten: er wordt geproduceerd voor een specifieke klant die specifieke eisen stelt. In tegenstelling tot consumentenproductie is hiervoor extra ontwikkelingswerk nodig.

Research en Development zijn twee gescheiden activiteiten. Research is wetenschappelijk onderzoek, en vindt redelijk onafhankelijk plaats. Development is produktontwikkeling, gericht op specifieke produkttoepassingen. Defense and Controlsystems maken + 5% van de Philipsomzet uit, en + 6% van het personeel is daar werkzaam (het werk is daar iets arbeidsintensiever), nl. ongeveer 20.000 mensen in de genoemde acht landen.

De producten zijn vooral *electronisch*. En verder: *geavanceerd*, niet in die zin dat het allernieuwste daarin wordt toegepast, maar dat elk produkt meer toegespit is op de eigen toepassing ervan. Verder kenmerken de producten zich door *kwaliteit*: een lange

levensduur en aangepast aan extreme omstandigheden. De producten zijn *arbeidsintensief*. Hierbij komt echter wel, dat er een uitstraling (*spin-off*) is van de kwaliteitseis op de consumentenproducten (dat geldt ook voor de ruimtevaart).

Bij de ontwikkeling van het produkt is een intensief overleg tussen ontwikkelaar en gebruiker nodig, over de speciale behoeften e.d. De totale ontwikkelings tijd is al gauw zo'n jaar of tien. De militair die om apparatuur vraagt, zit in een dilemma: hij heeft de best mogelijke middelen voor de verdediging nodig; op het moment dat hij die vraagt, is er (nog) geen conflict gaande; dat kan er komen, en dan mag men geen verouderd materiaal hebben. Daarom is er steeds vraag naar geavanceerde producten. Dat is de technologische motor die er in de bewapening zit.

De heer Fiolet vraagt zich af of er ook kennis wordt doorgespeeld vanuit deze naar andere divisies.

De heer Hozee vertelt dat er maar een beperkt vakgebied is, waar men dit soort apparatuur (voor waarneming, rekenapparatuur en computers, en besturing) ook kan gebruiken, nl. luchtvaart, scheepvaart en ruimtevaart. Het kwaliteitsbeheersingsaspect heeft veel meer uitstraling.

De heer Fiolet wil weten of het van commerciële waarde is voor Philips om deze divisie erop na te houden.

De heer Cuypers stelt dat hoofdgegeven is, dat deze divisie van Philips in de eerste plaats een bijdrage dient te leveren aan de rentabiliteit. Wel is het belangrijk om een optimaal gebruik te maken van de opgedane kennis en bevruchting waar mogelijk te laten plaatsvinden. De lijn loopt vanuit de research naar de divisies.

De heer van Rinkhuizen wijst erop dat we zonder dit werk nooit zo'n veilige luchthaven zouden kunnen hebben als nu het geval is. Op het gebied van de communicatie vindt de grootste wisselwerking plaats.

De heer de Lange vertelt dat de Wereldraad van Kerken in het Massachusetts Institute of Technology gesprekken had met mensen die aan defensiesystemen werken. De indruk die men daar kreeg, was: politici en militairen krijgen langzamerhand een achterstand ten opzichte van wapenproducenten en -ontwikkelaars wat betreft de kennis van zaken. De afnemer moet eigenlijk maar afwachten. De kennis raakt zo gespecialiseerd dat degenen die moeten beslissen, in de schaduw komen te staan. Is dat bij u ook zo?

De heer van Rinkhuizen vindt dat overtrokken; het omgekeerde is waar. De militaire instanties en de rijksluchtvaartdienst worden steeds specialistischer, zeker de laatste jaren. Dat is ook nodig om te kunnen voorzien in de gebleken behoeften. Philips kan veel gemakkelijker dingen in zijn eentje ontwerpen, maar er moet wel een wisselwerking zijn om alle behoeften te leren kennen. Wij zien juist een trend dat de klant op een hoger kennispeil komt te staan.

De heer Cuypers vertelt dat de klant de functionele behoeftenstelling geeft, en de industrie de realisatie. Voor medische apparatuur geldt hetzelfde.

De heer van Rinkhuizen vult nog aan dat het bij producten als radio's anders ligt: daar

denkt Philips zelf vooruit.

De heer Fiolet vraagt of Philips nooit naar militaire instanties gaat met een nieuwe aanbieding.

De heer van Rinkhuizen durft dat niet zo absoluut te stellen. Philips kan natuurlijk niet alleen maar afwachten. Je gaat ook naar je klanten toe en kijkt wat daar leeft. Er is een behoefte en daar ga je op inspelen. De heer Wijkstra stelt dat in de verhouding producent-afnemer eigenlijk de belangrijkste vraag is: waar zit de controle-mogelijkheid. Er is een groot gevaar voor mystificatie en je zou willen dat er op dit punt iets meer openheid was, bijvoorbeeld t.a.v. research en development, bijvoorbeeld in een jaarlijkse wapenbeheersingseffect-rapportage. Zoudt u dat ook willen? De heer Doorenbos zei enkele jaren geleden in een interview over die interactie tussen producent en afnemer: Je gaat naar Singapore, een land in ontwikkeling, en wij zeiden daar: zouden jullie je niet wat beter gaan verdedigen? Dat blijf je vervolgens zeggen en proberen. Uiteindelijk beslist natuurlijk Singapore zelf.

Maar hoe weeg je dan de rol van de industrie? De heer Cuypers is van mening dat terecht naar de geheimzinnigheid gevraagd wordt. Aan defensieactiviteiten is per definitie een geheimhouding verbonden. De overheid houdt haar defensieplannen geheim, andere landen zijn veel te nieuwsgierig. Daarom legt zij de industrie beperkingen op. Hoe gelukkig het parlement daarmee moet zijn, is de vraag, maar wij houden ons aan deze opdracht, die veelal ons contractueel wordt opgelegd. Politici hebben daar vaak ook wel begrip voor, dat dit in het belang van hun eigen land is. Het is ook in ons eigen belang: we willen de concurrent graag voorblijven.

De heer Hozee wijst erop dat het één van de eerste taken van defensie is om geloofwaardig te zijn. Je moet niet laten merken wat je niet goed kan.

De heer Wijkstre vindt dit toch een moeilijk punt: er komt steeds meer openheid in de samenleving, maar de burgers moeten op defensie-terrein alles maar accepteren; overheid en zeker parlementariërs zijn maar ten dele op de hoogte.

De heer Cuypers zegt dat de overheid het zelf wel weet, maar niet open is. Als de wet van ons grotere openheid zou verlangen, zouden we die geven. Maar bovendien stelt niet alleen de Nederlandse overheid eisen: ook de buitenlandse overheden doen dat, en daar kunnen we niet omheen. De overheid zal dus wel in haar eisen aan de industrie realiteitszin moeten hebben.

De heer Goudzwaard wil graag spreken over de eigen verantwoordelijkheid van Philips. Hoewel het hier gaat om onderdelenproductie, zal het toch vaak zo zijn dat de electronics-producent de hoofdaannemer is. Stelt u grenzen aan de aard van het produkt en grenzen aan degenen voor wie u het produkt maakt? Bestaan er codes, criteria?

De heer Hozee stelt dat de hoofdaannemers-kwestie vooral een financieel gegeven is.

De heer van Rinkhuizen antwoordt dat het produkt als totaalprodukt gezien moet worden, hoewel het weliswaar onderdeel is van een groter geheel. Iemand moet het voortouw nemen en er één geheel van maken, en dat doet Phi-

lips in een aantal gevallen.

De heer Fiolet scherpt de vraag nog eens aan: denkt u ooit voor de vraag te komen staan: het kan technisch, maar is het ethisch wel verantwoord?

De heer Cuypers vindt dat een moeilijke vraag. We hebben geen minister van oorlog, maar van defensie: dat is al van belang. Wat is er nog ethisch aan oorlog? Oorlog is een kwaad in zichzelf, zodra hij is uitgebroken. De grenzen voor ons worden bepaald door overheid en parlement. De ethische vraag heeft zich zo concreet aan ons nog niet voorgedaan. Dat zou veroorzaakt kunnen worden door de aard van onze produkten: ze zijn oorlogsvorkomend. Grenzen aan de produkten zijn tot nu toe hypothetisch, en ook moeilijk aan te geven, omdat het er voorlopig niet naar uitziet dat die vraag actueel zal worden.

De heer Goudzwaard noemt Reagan's plannen voor verdediging via ruimte-systemen. Daar zou een grens kunnen liggen; bijvoorbeeld: dan kom ik op een vlak van mede-verantwoordelijkheid aan een nieuwe bevestigingspiraal. De heer Groosman nodigt de werkgroep uit eens op de stoel van de industrie te gaan zitten. De ethiek wordt geïntroduceerd, maar is ethiek niet een uitvloeisel van een goddienstige overtuiging, en vraag je dan niet aan de ondernemingsleiding godsdienstige beginselen tot uitgangspunt van haar handelen te nemen? Hoe moet ik dat mijn mensen meedelen? De heer Goudzwaard werpt tegen dat je als bedrijf ook niet de relatie met de totaliteit van de mensheid kunt doorknippen. Er ligt mede-verantwoordelijkheid.

De heer Fiolet bestrijdt dat ethiek alleen gebonden is aan een godsdienstige overtuiging. Ethiek heeft te maken met menswaardigheid, en heeft niet alleen betrekking op de individuele verantwoordelijkheid maar ook op de collectieve.

De heer Verheke vraagt zich af of bedoeld is, dat de industrie niet zou moeten meewerken aan de civiele ruimtevaart (want de militaire toepassing loopt daaruit weg)?

De heer Goudzwaard zegt dat die conclusie niet noodzakelijk is. Je hoeft de research niet prijs te geven, maar moet je toch wel drie keer bedenken voor je de ontwikkelingslijn naar militaire toepassingen opent.

De heer van Rinkhuizen vertelt dat er een behoefte bestaat waar Philips op ingaat. We werken mee aan de ruimtevaart, en hebben dus mogelijkheden om op die vragen in te gaan.

De heer de Lange zegt dat de kerken ook moeten erkennen dat hier geen eenduidige antwoorden mogelijk zijn. Vandaar dat wij ons liever bedienen van precieser omschreven situaties.

Zie bijvoorbeeld punt 7 van de gespreksnotitie over Zuid Afrika. Als we ons niet meer houden aan een begin van internationale rechtsontwikkeling (zoals binnen de Verenigde Naties, het Internationaal Gerechtshof), dan is er iets mis; dan ontstaat er een internationale jungle. De Nederlandse kerken voelen zich verantwoordelijk voor wat er in Zuid Afrika gebeurt; door onze betrokkenheid bij de blanke kerken daar. Bisschop Tutu was onlangs bij de Raad van Kerken en hoewel dat voor hem gevaarlijk is, smeekte hij ons toch het kleine beetje te doen wat we kunnen doen. Hier vindt u een toespitsing. Zoudt u ons op dit punt tegemoet kunnen komen? Hier begint

iets als een internationale rechtsorde.

De heer Cuypers zegt dat het mogelijk is om op de concrete vraag: 'Houdt Philips zich aan het embargo?' 'ja' te zeggen. Een en ander is in 1977 reeds tegenover de Nederlandse overheid verklaard.

De heer Groosman voegt toe dat overheden natuurlijk Philipsprodukten kunnen doorverkopen, maar dat is niet de directe verantwoordelijkheid van Philips.

De heer de Lange vindt dat Philips dat wél als zijn zaak zou moeten zien.

De heer Cuypers wijst erop dat je als bedrijf overheden geen condities kunt stellen; overheden onderling kunnen dat wél. Frankrijk houdt zich aan het embargo, maar interpreteert het ruimer dan bijvoorbeeld Zweden. Maar het is niet te doen om hier vandaan regels aan te geven voor andere landen. Bovendien kunnen wij ook niet weten waar produkten terecht komen.

De heer Fiolet vraagt of de wetenschap dat met Philipsprodukten dergelijke schendingen van mensenrechten kunnen plaatsvinden, niet aanzet tot optreden?

De heer Cuypers zegt niet anders te kunnen dan zich te houden aan de wetten van het desbetreffende land.

De heer Wijkstra vertelt over de al jaren gaande discussie over de vraag of HSA wel of niet onderdelen levert van duikboten voor Chili. In een vaktijdschrift stond dat HSA apparaten zet in Duitse schepen voor Chili. Gesteld dat de onderdelen buiten uw medeweten in schepen worden ingebouwd, die voor Chili bestemd zijn. Zoudt u bereid zijn om bij de Bondsregering een protest in te dienen?

De heer Cuypers vraagt of de heer Wijkstra van Philips een uitspraak in de richting van de Duitse overheid verwacht? Dat zou zeer ongewoon zijn. Zoiets zouden bijvoorbeeld de gezamenlijke kerken kunnen doen. Je kunt het ook niet doen tegenover je eigen werknemers. Je brengt namelijk je eigen bedrijf in een nadelige positie.

De heer Wijkstra wil nog even doorpraten over de mogelijkheden voor openheid en controle. HSA is er niet mee gediend als de overheid openlijk zegt: we hebben hier- en daarvoor een exportvergunning verleend; dit vanwege de concurrentie. Daardoor ontstaat een onduidelijk spel, waarin niets duidelijk wordt, ook niet voor de werknemers. Dat is toch onbevredigend?

De heer Groosman wijst erop dat politieke ontwikkelingen steeds verschuiven; dat zie je aan Argentinië. En we moeten rekenen met de looptijd van een produkt.

De heer de Lange stelt het geval dat de Nederlandse Kerken zich zouden richten tot de Franse overheid met de vraag haar wetgeving sluitend te maken. Dan moet Philips toch wel een zucht van verlichting slaken? U zegt zich te houden aan de nationale wetgeving, maar u geeft niet de indruk dat u op wetten zit te wachten. Terwijl u wel zegt dat u ze verwacht. Wilt u zelf aan die wetgeving meewerken?

De heer van Rinkhuizen vraagt zich af of wij in Nederland dezelfde situatie zouden moeten willen hebben als in Frankrijk, waar de regering bij leveranties vooroploopt, hetgeen de verkoop stimuleert. Hij vindt zelf van niet.

De heer Goudzwaard zegt dat alles natuurlijk duidelijk is als er een positieve wet is. Maar er is veel onduidelijk: soms heeft de internationale wetgeving er nog niet in voorzien, wanneer het gaat over de schending van mensenrechten. Dan zijn er nog de kwesties van de spanningsgebieden en de samenhang tussen bewapening en ontwikkeling (verdere opvoering van de bewapening in de Derde Wereld, staat tegenover hun ontwikkelingsmogelijkheden). Wegen die dingen op een bepaalde manier voor u mee? Of wacht u positieve wetten af?

De heer Verheke antwoordt dat onderhandelingen met een land niet begonnen worden als dat land in een militair spanningsgebied ligt. Maar soms is het wel zo dat je aangegane contracten moet nakomen, ook al is de politieke situatie veranderd.

De heer Wijkstra stelt het geval dat Zuid Afrika in 1962 iets kocht bij Philips. Gebruikelijk is dat er nazorg plaatsvindt, als onderdelen stukgaan. Doet u dat?

De heer Verheke antwoordt dat als er een wet is, die dat verbiedt, Philips dat niet doet. De heer Cuypers vertelt dat dat ook gebeurde in de Falkland-oorlog (waar we voordat het gewapende conflict uitbrak geleverd hebben aan beide partijen) toen de overheid een bevrizing bepaalde van alle leveranties. Er zijn landen waarmee je jarenlang - ook civiel - goede betrekkingen hebt. Wat doe je, als er in zo'n land iets gebeurt? Die bewegingen kun je als bedrijf niet voortdurend volgen. Dan moet je rationeel handelen in de gedachte: 'Ik ben er niet zo gelukkig mee, maar het zal wel weer overgaan'.

De heer Verheke zegt dat als Philips inder tijd uit Griekenland zou zijn weggegaan, het bedrijf er nooit meer ingekomen zou zijn. Zoiets kunnen we, ook tegenover onze werknemers, niet doen.

De heer Cuypers stelt ten aanzien van militaire zaken de grens bij een mogelijk gebruik voor repressie.

De heer Goudzwaard vraagt welk deel van de militaire produkten van Philips naar de Derde Wereld gaat?

De heer van Rinkhuizen dacht ongeveer 20%, maar dat is een grove schatting. Het interesseert hem waarom de heer Goudzwaard dit wil weten. De heer Goudzwaard zegt dat hem dat bezwaart, omdat dat concurrerend is ten opzichte van de ontwikkeling. In de jaren 1970 tot 1980 vond een verdrievoudiging plaats in de wapenaankoop van de Derde Wereld.

De heer van Rinkhuizen vraagt zich af of wapenaankopen inderdaad ontwikkeling tegenhouden. Je brengt er ook know how mee in, die elders aangewend kan worden. Dat wil dan zeggen dat de ontwikkeling er niet per definitie door wordt tegengehouden. Bovendien is het nog de vraag of men het geld anders wel aan ontwikkeling had besteed.

De heer Verheke voegt daar nog aan toe, dat deze landen wel zelf om die produkten vragen. De heer Cuypers vindt het een gegeven dat het goed is voor de wereld dat de bewapening wordt teruggedrongen. Maar over de vraag hoe sterk de koppeling bewapening-ontwikkeling is, lopen de meningen uiteen.

De heer Goudzwaard vraagt in dat kader of er dan ook niet een concreet beleid zou moeten zijn dat een accentverlegging plaatsvindt, zodat de

defensie-divisie steeds kleiner wordt?
De heer Verheke stelt dat aan diversificatie alle aandacht wordt gegeven.
De heer van Rinkhuizen wijst erop dat er een markt is voor deze artikelen. En die markt kan Philips niet beïnvloeden. Philips bestrijkt maar 0,1% van die markt. Er vindt diversificatie plaats, maar de defensiepoort wordt absoluut genomen niet kleiner; relatief wel, mede doordat militaire produkten zijn omgezet in andere produkten. Maar dat gebeurde niet met de bedoeling van conversie.
De heer Cuypers zegt dat de defensie-activiteiten van Philips zich vooral op de eigen overheid richten, en vervolgens op het bondgenootschappelijk verband. Pas daarna komt de produktie voor de markt daarbuiten.
De heer Wijkstra vraagt zich af of het toch niet iets ingevikelder ligt. Zonder export is wapenproduktie moeilijk. Wijlen de heer Doorenbos zei, dat als er geen exportmarkt voor een produkt is, Philips het ook niet voor de overheid maakt.
De heer van Rinkhuizen antwoordt dat onze overheid dan ook niet (zoals de Franse) zegt: 'Wij betalen alles'. Als de overheid maar een deel betaalt, is dat voor ons een risico, en dan moeten we ons wel op een exportmarkt richten. Minder dan 5% van onze defensie-activiteiten valt onder de regeling dat de overheid 30% van de research and development kosten betaalt. Voor het overige is onze eigen bijdrage veel groter. De potentiële export wordt wel altijd ingecalculleerd.
De heer de Lange zou graag een gedifferentieerd antwoord hebben op de laatste vraag van de gespreksnotitie, namelijk of Philips medewerking zal verlenen aan conversie-initiatieven van verschillende groepen.
De heer Cuypers antwoordt over de hele linie met 'nee'. Er vinden wel diversificatie en differentiatie plaats maar dat gebeurt altijd uit economische overwegingen.
De heer van Rinkhuizen vult aan dat je als onderneming de verantwoordelijkheid hebt er over een paar jaar nog te zijn. Dus mag je je niet vastleggen op één produkt. Conversie is niet ons doel.
De heer Fiolet vraagt of er in het investeringsbeleid ook overwegingen zijn op dit punt meer of minder te investeren?
De heer Cuypers wijst erop dat dit onderdeel maar 5% van het totaal uitmaakt. Voor Philips is defensie-produktie dus maar een beperkte zaak. Een accentverlegging vindt niet plaats, tenzij de markt in die richting gaat.
De heer Fiolet wil weten of er in het bedrijf dingen zijn, die zelf de militaire produktie stimuleren.
De heer van Rinkhuizen vertelt dat ontwikkelingen door regeringen in gang gezet worden. Basic-research voor de defensietoepassingen doet Philips niet veel; vooral development. Onze concurrenten worden vaak door de overheid betaald, dat maakt het voor ons moeilijk. Maar we moeten natuurlijk wél vooruit danken.
De heer Wijkstra vraagt naar de vrijheidsgraden van de onderneming, wanneer het gaat om vragen om compensatieorders en het opzetten van lokale produktie in ontwikkelingslanden.
De heer Cuypers antwoordt dat de onderneming in absolute zin vrij is, maar als landen ons vragen om lokale produktie e.d., dan moeten wij ons afvragen: tot hoever willen en kunnen

wij gaan? En dan is de vrijheid erg beperkt.

Tot slot komt de kwestie van de gewetensbezwaarden aan de orde.

De heer van Rinkhuizen zegt dat op dit punt een sparta voorziening niet nodig is. Als mensen bij HSA solliciteren, wordt hun verteld wat wij produceren. Dat is nog geen garantie, maar het is maar zelden zo dat het problemen oplevert. En ook dan is er niet zoveel loos, want mochten er onoverkomelijke bezwaren zijn, dan zeggen wij de mensen niet te vertrekken, maar helpen wij ze: bieden ze ander werk aan. Ook is er buiten het bedrijf vaak wel wat te vinden, omdat het hier relatief hooggeschoolden betreft. Het probleem doet zich eigenlijk nauwelijks voor, ook niet t.a.v. concrete orders.
De heer Wijkstra concludeert dat dus niemand bang hoeft te zijn om bekend te maken dat hij niet wil meewerken aan produkten voor Chili, Taiwan e.d. Vorig jaar hield de Raad van Kerken een studiedag over deze zaak, en toen vertelde één werknemer van HSA problemen te hebben met levering aan Argentinië. Hoewel het probleem niet zoveel voorkomt, is het toch van belang dat er ruimte is voor mensen om zich te uiten, want mensen zeggen nl. toch bang te zijn.
De heer van Rinkhuizen benadrukt dat mensen niet bang hoeven te zijn. Als mensen zich niet zouden kunnen uiten, dan gaat het voortwoekeren in het bedrijf en loopt het mis. Maar verder kunnen we niets doen.

De heer Verheke stelt voor het gesprek te beëindigen. Hij spreekt zijn erkentelijkheid uit voor de komst van de Werkgroep en voor de geboden mogelijkheid om iets over de achtergronden van het werk te vertellen.
De heer de Lange spreekt ook zijn dank uit namens de Werkgroep. Waar het de kerken om gaat, is, dat er t.a.v. bepaalde aspecten die tot de kern van het christelijk geloof behoren, tendenzen gaande zijn die ons bezighouden, niet alleen vanuit onze eigen ervaring, maar ook door vragen uit de kerken in de Derde Wereld. Dus hebben wij een dubbele loyaliteit: t.a.v. de mensen dár en t.a.v. de kerkmensen bij Philips. In die dubbele loyaliteit willen wij helder spreken. Daarom moet duidelijk worden waar de verantwoordelijkheden liggen. We mogen die niet anoniem laten. We moeten de mensen op deze dingen aanspreken.
De heer Fiolet merkt op dat sommigen misschien zullen denken dat de kerken in het Noorden zenuwachtig zijn t.a.v. de problemen. Dat moet echter altijd gezien worden in het kader van de internationale contacten van de kerken. Daardoor zijn we in allerlei ontwikkelingen terecht gekomen. Er worden van buiten aan ons vragen gesteld.

G.P. van Dam
E.A. Muyderman
W.J. Pars
H.J. Veenendaal
G. van der Ven
F. Palmboom
Vredeswinkel Eindhoven
A. Luyben

Eindhoven, 28 februari 1986

Beste mensen,

zoals afgesproken, vindt de tweede bijeenkomst over de mogelijke oprichting van een Conversieplatform Eindhoven op WOENSDAG 5 MAART om 20 UUR plaats, in het hoofdgebouw van de T.H. Eindhoven. Wij hebben als locatie het zogenaamde 'glazen hok' gekozen. U vindt het door de lift aan de zuidkant van het hoofdgebouw naar de negende verdieping te nemen, rechtsaf te slaan en ruim honderd meter rechtdoor te lopen.

Wilt u bij binnenkomst bij de portiersloge melden, dat u voor de vergadering van Hans Hutter op de negende verdieping komt?

Hans Hutter stuurt u voor de vergadering nog een inhoudelijk stuk toe, dat u uiterlijk in de post van dinsdag zult aantreffen.

Graag tot ziens.

Vriendelijke groet,

Sami Faltas

Sami Faltas
Lichtenberg 69,
5655BE Eindhoven

Konversieplatform Eindhoven, 10-4-'86.

Aanwezig: Gideon van Dam, Anne Iuyben, Piet Schram, Trees Jambregts, Wiltje Pars, Henk Veenendaal en Hans Hutter.

Mededelingen:

1. Wiltje twijfelt of hij zal mee blijven doen.
2. Trees zit vanavond voor.
3. Om de eerste onkosten te bestrijden heeft Hans een extra giro-rekening geopend : ieder wordt verzocht op het volgende nummer een bijdrage te storten:

3127366 t.n.v. J.J. Hutter, Eindhoven.

Notulen:

de notulen van de vorige bijeenkomst worden zonder wijzigingen goedgekeurd.

Doelstelling:

Trees zag het niet zo zitten een gemakkelijk leesbare doelstelling te formuleren.

Gideon vraagt zich af of we niet de verkeerde kant opkijken. Zie ook het artikel van Adams. Moeten wij alternatieven op ekon. niveau gaan aanreiken; het Multidisciplinair Centrum van Kerk en Samenleving (MCKS) doet zoiets ongeveer ook. We moeten werken aan bewustwording, hoezeer dat ook een omweg lijkt om konversie te bereiken.

Piet: we moeten de vakbeweging tot bondgenoot maken.

Henk: de vraag is of er nog wel afzetmarkten zijn voor gekonverteerde bedrijven. Trees beaamt dit: we moeten steun organiseren van "linkse" ekonomen. De technische problemen zijn niet het meest belangrijk. Volgens Wiltje dwingt het systeem ons tot wapenbehoefte. Moeten we niet allen pacifist zijn om wat te bereiken en is dat niet onhaalbaar?

Anne vindt dat de wapenindustrie teveel geld kost. De fundamentele vraag is hoe we ons geld besteden en wat we moeten produceren.

Wiltje blijft vinden dat we eerst onze doelstelling helder moeten hebben, anders beginnen we akties in het wilde weg.

Volgens Trees moeten we werken aan bewustwording van de werkgevers. Wiltje valt haar daarin bij: inderdaad is de directie van HSA, bijv., verantwoordelijk. Piet vindt dat echter een heilloze weg. We moeten de feitelijke situatie analyseren. We hebben dus allereerst informatie nodig. Dat moeten we verspreiden.

Gideon pleit voor een soort Amnesty-model: beschrijf de ellende van de wapenproductie en -export en laat de mensen zelf konklusies trekken. Wiltje ziet daarin problemen, omdat wel iedereen tegen politieke gevangenen is, maar niet tegen alle wapenproductie.

Gideon stelt voor verder te gaan met het plan van Gerrie en Wiltje: informatie verzamelen over de Eindh. wapenproducenten, op basis daarvan een brochure maken en dan een soort Open Avond beleggen waarin we onszelf via de brochure presenteren.

Hans stelt voor te gaan werken volgens een semi Amnesty-model: volg Philips en DAF op de voet en maak pakkende korte publikaties over wapens, die "tegen de borst stuiten", d.w.z. waarvan te verwachten is dat veel mensen die afkeuren. Werk zo globaal aan bewustwording.

Trees voegt daaraan toe zeer duidelijke, niet-verhullende taal te gebruiken en ook de steun van de kerken daarbij te vragen, alsmede van de vakbonden. Gideon meldt daarop dat het FNV-Eindhoven het te druk heeft.

Wiltje wil dat we t.z.t. ook de bedrijfsleiding moeten beïnvloeden via gesprekken met "hoge omes", zoals Harry de Lange. Trees is daar ook voor, maar vindt dat we ons eerst tot bekende gesprekspartners moeten maken.

~~Wiltje~~ Gideon is bereid na de informatie-fase te gaan praten met Aart van de Pad (ex-direkteur Speciale Produkten van DAF) om te

peilen hoe zulke mensen reageren.

Wiltje constateert dat er een aksentverschuiving is opgetreden in de formulering van onze doelstelling: voorheen lag die op konversie, nu veel meer op algemene bewustwording, ook van Philips' werknemers. En die weg loopt via informatiewinning en spreiding.

Afspraak: ieder van ons verzamelt informatie over de wapenproduktie bij Philips en DAF. Over een maand leggen we alles naast elkaar en kijken we wat we daarmee kunnen doen. Doel is ook te kijken wat voor soort informatie we überhaupt op tafel kunnen krijgen.

Fondswerving:

Voorlopig doen we niet aan externe fondswerving, maar openen we slechts een eigen girorekening (zie begin verslag).

Naamgeving: blijft staan.

Jur. vorm: ,, , , .

Rondvraag:

1. Piet vindt dat we toch een vlot geformuleerde doelstelling op papier moet hebben. Gideon is bereid mede op basis van het verslag een poging te wagen.
2. Henk: we kunnen een keer naar een NOS-dokumentaire kijken over wapenexport. Hans zal dit via Pax proberen te regelen.
3. Anne meldt dat 22 april a.s. een aandeelhoudersaktie is bij Philips, gericht tegen de produktie van Ph. in Zuid-Afrika.

Volgende vergadering:

woensdag 14 mei 19.30 uur "Glazen Hek" HG THE
--

Agenda voorstel:

1. Notulen.
2. mededelingen.
3. discussie over interview met HSA-groep Hengelo en artikel van Adams (beide reeds in jullie bezit).
4. informatie verzameling over Philips en DAF.
5. naamgeving van onze club.
6. rondvraag.

Vriendelijke groeten,

Hans Hutter.

20-4-'86

NOTULEN "KONVERSIEPLOTFORM" EINDHOVEN, d.d. 19-3-86.

Aanw.: Harm Arts, H. Veenedaal, Gerrie van der Ven, Anne Luyben en Hans Hutter.

Doelstelling:

Anne J. zal Trees Jambregts vragen de doelstelling van onze groep zó te formuleren, dat deze ook voor buitenstaanders direkt duidelijk is. Hierover zullen we volgende verg. verder praten.

Naamgeving:

In de discussies over de naamgeving van onze groep lopen twee hoofdlijnen:

- a. noem ons: "Konversieplatform Eindhoven". Het voordeel daarvan is, dat we dan herkenbaar zijn. Nadelen: we sluiten daarmee wellicht op voorhand vele deuren, die we liever open zien staan; bovendien zijn we nog geen "platform".
- b. kies een meer neutrale naam, bijvoorbeeld: "Werkgroep Ontwapening, Technologie & Samenleving" (WOTS). Voordeel: dan worden we wellicht gemakkelijker gesprekspartner van wapenproducenten en hun werknemers; bovendien geeft deze naam beter aan dat we ook een studie-karakter dragen. Nadeel: een enigszins 'wollige' naam, die minder duidelijk naar buiten is.

Volgende keer moeten we een keuze maken.

Juridische Vorm:

Als na de zomer blijkt, dat onze groep levensvatbaar is, dan moeten we besluiten een vereniging of stichting te worden. Een vereniging heeft een meer democratische structuur dan een stichting. Bij een stichting beslist feitelijk het bestuur zonder dat het verantwoordig schuldig is aan leden. Een stichting is daarom vaak wel slagvaardiger. Voor activiteiten als wij op het oog hebben, is een stichting daarom waarschijnlijk de meest handige vorm. Als voorbeeld kan SOBE dienen, die als stichting bij verschillende instellingen fondsen kan werven en bijv. extra menskracht kan krijgen in de vorm van WVM-ers en dienstweigeraars.

Fondsen:

Uit de kerken in Eindhoven valt niet veel financiële steun te verwachten, omdat zij het zelf ook moeilijk hebben. Wellicht wel via de studentenkerk? Harm meldt dat de ESVB waarschijnlijk wel een subsidie wil geven. Gerrie heeft via SOBE ruime ervaring met fondswerwing. Duidelijk moet in elk geval zijn, wat je doelstelling is en waarvoor je een beroep doet op een fonds (bijv. voor het organiseren van een cursus of forumbijeenkomst). Nu we nog geen juridische structuur hebben, moeten we een potje voor onkosten in eigen beheer instellen. Hans zal daarvoor een girorekening openen. Voorgesteld wordt dat ieder van ons daarop een bedrag naar draagkracht zal storten (op de volgende verg. wordt het nummer bekend gemaakt).

Aktiviteiten:

1. Gerrie van der Ven en W. Pars werken aan een schets van de Eindhovense wapenindustrie. Op basis daarvan wil W. Pars met werknemers van Philips gaan praten. Ook DAF kan later in de gesprekken worden betrokken (via Gideon van Dam?). In het najaar, bij-

voorbeeld in de Vredesweek, kunnen we onszelf publiekelijk manifesteren en het echte startschot voor onze club geven.

2. Gerrie stelt voor elke bijeenkomst van onze groep in tweeën te splitsen: een inhoudelijk deel n.a.v. een artikel, film, video, o.i.d. én een zakelijk gedeelte.
Volgende verg. (10 april) zullen we deze werkwijze beproeven door een deel van de bijeenkomst te besteden aan bespreking van een interview met de HSA-groep in Twente (kopie bijgevoegd).
3. Harm Arts (ESVB) kan niet blijvend in onze club meedoen, maar wil wel notulen ontvangen en kontaktpersoon zijn.

Agenda^d 10 april:

1. wie wil voorzitter worden van onze vergaderingen?
2. zakelijke afspraken:
  - a. doelstelling.
  - b. naaming.
  - c. juridische vorm.
  - d. fondswerving.
  - e. activiteiten.
3. bespreking interview met HSA-groep.

Tot ziens,   Hans Mutter

Bijlage: 1. interview met HSA-groep
2. artikel over konversie in "The Atomic Scientist" (ter informatie).

Volgende verg.: 10 april

20.00 uur

"Glazen Blok"

Hoofdgebouw THE vloer 9.

„We denken dat het parlement maar weinig voorstelt en dat het bedrijfsleven in feite de dienst uitmaakt”.

De werkgroep Signaal komt oorspronkelijk voort uit de Hengelose wereldwinkel. Toen de groep in 1974 dreigde te verzanden, heeft de PSP in Hengelo haar nieuw leven ingeblazen. We spreken met drie leden van de werkgroep: Henk Nijhof, Henny Kokkeler en Ben ten Voorde.

- Een van jullie eerste activiteiten was een actie rond een open brief. Kun je daar iets meer over vertellen?
- + Er was helemaal geen actie rond een open brief. Wij zagen een kleine gemeentelijke advertentie in de plaatselijke pers, dat een deel van het industrieterrein-Hengelo-Zuid een nadere detaillering zou ondergaan. Er stond niet bij, dat dat op Signaal betrekking had, maar we wisten, dat Signaal in het bestemmingsplan lag en dat het gebied een globale bestemming had gekregen. Wij zijn naar de gemeente gegaan en hebben daar gevraagd, waar het om ging. En inderdaad bleek ons vermoeden juist te zijn, dat de detaillering voor Signaal verstrekkende gevolgen zou hebben. Het ging om een grondruil tussen de gemeente en Signaal. Want Signaal had in de laatste 10 - 15 jaar grond aangekocht van allerlei boeren, zonder al duidelijk te weten welke gronden het bedrijf als industrieterrein zou gaan gebruiken. Door de grondruil met de gemeente kon Signaal uitbreiden. Toen we dat wisten, hebben wij een bezwaarschrift tegen die detaillering geschreven. In het bezwaarschrift werden een aantal bezwaren genoemd tegen wapenproducenten en ook nog een paar planologische bezwaren. We schreven bijvoorbeeld dat Signaal de zoveelste bom in deze omgeving was na Urenco en het vliegveld-Twente. Voor potentiële vijanden dankbare objecten om er bommen op te gooien. De inhoudelijke argumenten tegen een wapenproducent en de potentiële verdubbeling van de wapenproduktiecapaciteit die met de uitbreiding gepaard zou gaan, werden nauwelijks naar voren gehaald. We hebben het bezwaarschrift in hondervoud laten vermenigvuldigen en ondertekenaars gezocht. Ongeveer honderd mensen zetten hun handtekening. De zaterdag en de dinsdag voordat de uitbreiding van Signaal in de gemeenteraad aan de orde zou komen, hielden we in Hengelo met 20 - 30 mensen een kleine demonstratie. Vanuit een andere invalshoek werd ook opgemerkt, dat de uitbreiding in de gemeenteraad aan de orde zou komen. Een paar mensen die contacten in kerkelijke kring hadden, lieten blijken, dat in de gemeenteraad nu maar eens goed over Signaal gediskussieerd zou moeten worden. Ze hebben een brief opgesteld en

aan een aantal prominente Hengeloërs voorgelegd. Dit was de open brief met het verzoek aan de gemeenteraad aan de zaak Signaal een eerlijke en open discussie te wijden. De brief had geen enkele inhoudelijke strekking.

- Wat waren de reacties?
- + Er kwamen heel wat reacties los. Sommige ondertekenaars kregen heel wat kritiek te verduren. Bij het krijgen van handtekeningen bleek al, dat een aantal mensen het liet afweten, omdat ze te dicht bij mensen stonden die bij Signaal werkten. Sommigen bijvoorbeeld kregen van hun schoolbestuur of van hun kerkbestuur veel kritiek. Het probleem met Signaal is, dat alleen al het noemen van het bedrijf bijna als een aktie tegen het bedrijf wordt beschouwd. De open brief was alleen een verzoek om een gesprek over Signaal. Velen beschouwden de open brief als een aktie tegen Signaal en de direktie wist daar goed gebruik van te maken. De brief was geen aanklacht tegen Signaal; er zat wel een toon van bezorgdheid in. Niemand had de brief feitelijk gelezen, maar alleen het feit dat het over Signaal ging, was voldoende om de brief als een aanval op de werknemers van Signaal te beschouwen. De brief was eigenlijk maar een klein onderdeel van wat zich in die veertien dagen voltrok. Het is wel een zeer interessant onderdeel. De mens heeft een hele façade rond zich opgetrokken van dingen die zijn werkelijkheid moeten bevestigen. Een van die dingen zijn prominente figuren als pastores, schoolleiders, etcetera. Als die bijvoorbeeld heel konkreet over een bedrijf als Signaal spreken, slaat men een bres in de zekerheden. Zolang het alleen maar om langharige, baardige PSP-ers gaat, wordt dat niet als bedreigend ervaren. Maar als het mensen uit de eigen kring zijn, wordt het als een bres in de verdediging gezien die zo snel mogelijk gedicht moet worden.
- Zou je kunnen zeggen, dat de felste reacties zijn gekomen van mensen die een binding met Signaal hadden, of zou je kunnen zeggen, dat mensen die niets met het bedrijf te maken hadden, ook fel reageerden?
- + Nee. Het ging duidelijk om werknemers. Dat was ook duidelijk tijdens de raadszitting. De publieke tribune pulde uit. Meer dan driekwart van de belangstellenden werkte bij Signaal, de overigen waren mensen die de protestaktie op gang hadden gebracht.
- Ontstonden er toen ook discussies tussen de belangstellenden?
- + Nee.
- Dat is na afloop ook nooit gebeurd?
- + Er is wel een vervolg geweest maar dat hebben wij niet rechtstreeks kunnen meemaken. De twee opstellers van de brief en een aantal ondertekenaars hebben na de raadszitting gemeend aan het initiatief een vervolg te moeten geven door te proberen in contact te komen met Signaal en de ondernemingsraad. Ze hebben de ondernemingsraad voor een aantal gesprekken uitgenodigd. Het is twijfelachtig, of van een dergelijk gesprek een nuttig effect verwacht kan worden. Zeker omdat er direktieleden bij zitten die het gesprek zodanig zullen sturen dat het op een gegeven moment wel moet misgaan. In het tweede of derde gesprek zeiden direktieleden dan ook, dat ze de gesprekken niet meer zagen zitten en ermee stopten. Toen was het afgelopen. De gesprekken met de onder-

nemingsraad vonden buiten ons om plaats. Het was een goed initiatief, maar men was te optimistisch over de kansen op een goed gesprek waarbij de direktie van Signaal aanwezig was.

- Wat waren jullie activiteiten na de open brief?
- + Wij hebben met de open brief niets gedaan. De brief was voor een aantal mensen een middel de zaak van de wapenindustrie aan de orde te stellen. De bezwaarschriften waren wel van de werkgroep. Ze zijn eerst door de gemeente en daarna door de provincie afgewezen. We hadden ook nog door kunnen gaan tot de Kroon, maar dat hebben we niet gedaan. Het is de vraag, of bezwaarschriften een goede weg zijn om ontwikkelingen tegen te gaan. De werkgroep Signaal bestond pas een paar maanden, toen de uitbreiding van Signaal aan de orde kwam. We wilden die kwestie niet zomaar laten passeren. Eigenlijk vonden we, dat we eerst meer moesten studeren op de feiten en op onze strategie om onze doelstelling te bereiken. Overigens was onze doelstelling toen nog niet zo helder.
- In de discussie over de te volgen strategie zijn we tot de konklusie gekomen, dat we in eerste instantie moesten proberen goede kontakten op te bouwen met de werknemers binnen het bedrijf. We zouden in ieder geval de tweespalt die tussen ons en de werknemers gezaaid wordt, moeten zien te doorbreken. Met de werknemers zouden we bepaalde zaken moeten kunnen bespreken. Van de direktie en het management verwachten we niets. Kijk alleen naar de afkomst en het verleden van de direktieleden, veelal mensen die vroeger in het leger, vooral bij de marine, gewerkt hebben. Vanuit hun gebondenheid aan het hele militair-industrieel complex hebben ze een positie, die er zeker niet toe zal leiden dat zij de wapenproduktie zullen ombuigen. In dit verband is het wel aardig nog even naar de oude groep terug te gaan. Die had nogal ongenueanceerd aangeschapt tegen Signaal. Zo kwamen we met de erfenis te zitten, dat mensen de haren overeind gingen staan, als ze de naam „werkgroep Signaal” hoorden. Dat heeft heel lang doorgewerkt. Op brieven die we verstuurden, kregen we een onbenullig of geen antwoord terug. Daarom hebben we gezegd: het eerste dat we moeten doen, is een herstel van de relatie met de werknemers. We hadden niet de illusie, dat we een goede relatie met de direktie zouden kunnen opbouwen. Na een eerste gesprek met wat werknemers van het bedrijf bleken al heel wat misverstanden uit de weg geruimd. We gingen heel wat vriendelijker uit elkaar dan we bij elkaar gekomen waren. De werknemers voelden zich persoonlijk aangevallen, hoewel wij niet vinden dat zij de eerst verantwoordelijken zijn.
- Wie zijn volgens jullie wel de eerst verantwoordelijken?
- + De eerst verantwoordelijke is de top van het bedrijf, de tweede verantwoordelijken zijn de regering en het parlement en dan komen de werknemers misschien nog eens een keer.
- De meeste mensen met wie we gesproken hebben, leggen de eerste verantwoordelijkheid bij het parlement. Waarom zeggen jullie, dat de top van het bedrijf de eerst verantwoordelijke is?
- + Dat hangt met onze politieke opvatting samen. We denken, dat het parle-

ment als remmende faktor voor de wapeningsindustrie maar weinig voorstelt en dat het bedrijfsleven in feite de dienst uitmaakt. Je kunt aantonen, dat niet het parlement uitmaakt op welke markten Philips of Signaal gaan infiltreren. Deze bedrijven maken zelf uit, op welke terreinen ze research plegen en welke nieuwe wapenontwikkelingen er plaats zullen vinden. Die worden niet van tevoren bepaald in democratische organen. Nee, de bedrijven hebben hun eigen beleid, zowel op het terrein van de werving van klanten als op dat van de ontwikkeling. De democratie houdt op als je de fabriekspoort binnen gaat.

- Waarom zijn de werknemers gedeeltelijk verantwoordelijk?
- + Ze hebben binnen het bedrijfsleven geen verantwoordelijkheid die ze kunnen waarmaken. Want ik zei al: als je binnen de fabriekspoort komt, houdt de democratie op. Werknemers hebben alleen als georganiseerde macht, als organisatie, een zekere macht waarvan ze gebruik kunnen maken. Als werknemers zouden ze op een gegeven moment een opdracht kunnen weigeren, bijvoorbeeld de korvetten voor Indonesië. Een andere lijn die te bespeuren valt, is, dat er een zekere weerstand begint te komen tegen ontwikkelingen waarbij Signaal betrokken is, zoals de produktie van vuurleiding voor raketten die van kernkoppen voorzien worden. Dat zijn ontwikkelingen waartegenover men een kritische houding begint aan te nemen. Er zijn ook landen waarvan men vindt, dat men er niet aan moet leveren, zoals Chili. Sinds de akties van met name de werkgroep Signaal weet iedereen binnen Signaal dat hij met wapeniging bezig is. Niemand kan meer zeggen, dat hij het niet weet. Het gekke is namelijk, dat tien jaar geleden de mensen rustig zeiden, dat ze niet met wapenproduktie bezig waren.
- Een probleem is, dat een werknemer die ontslag neemt wegens de wapenproduktie bij Signaal, een onzekere toekomst tegemoet gaat.
- + Ja. Maar je bekijkt het nu vanuit de individuele arbeider. Als georganiseerde macht hebben de werknemers wel degelijk verantwoordelijkheid, al is die verantwoordelijkheid lang niet zo groot als die van het parlement en de bedrijfstop. Maar om nu op je eerdere vraag terug te komen, je kunt in het parlement heel mooie beleidsvoornemens opstellen, niet leveren aan gevoelige regio's et cetera, maar als puntje bij paaltje komt, wordt er toch geleverd, omdat Signaal met werkgelegenheid chanteert. Bovendien is er in het parlement zo weinig kennis van zaken, dat het geen wezenlijke invloed heeft.
- Een tijdje geleden is de zaak van de levering van korvetten aan Indonesië in de gemeenteraad geweest. Er is een motie aangenomen waarin de gemeenteraad zich afvroeg, of de leverantie zou moeten doorgaan.
- + De gemeenteraad verzette zich tegen het regime in Indonesië. Zij vond niet, dat Signaal voor de levering van de korvetten verantwoordelijk was. De overheid zou het kader moeten aangeven, waarbinnen het bedrijfsleven moet werken. De gemeenteraad sprak daarom de overheid aan. Er werd een motie aangenomen waarin gevraagd werd de exportvergunning voor de leverantie aan Indonesië te herroepen.
- Na de motie is een gesprek ontstaan tussen leden van de gemeenteraad en de ondernemingsraad van Signaal.

- + We spraken zojuist over de macht van werknemers. Ze zien die macht op een gegeven moment wel, want na de uitspraak van de gemeenteraad kwamen meteen de bedrijfsledengroepen van NKV en NVV in het geweer. Deze vonden, dat de gemeenteraad zijn boekje veel te ver te buiten was gegaan. Ze riepen de gemeenteraad tot de orde. Toen konden ze de mensen dus wel tot de orde roepen. Dat resulteerde in een uitnodiging voor een gesprek tussen de ondernemingsraad en alle fractievoorzitters en nog wat gemeenteraadsleden. Dat gesprek vond in april 1978 plaats.
- De reden om de korvetten niet aan Indonesië te leveren, ligt in het regiem daar. Maar als Nederland ze niet levert, levert bijvoorbeeld Frankrijk ze. Wat doen wij dan?
- + Je kunt je handen in onschuld wassen, maar je kunt de ontwikkeling ook afremmen. Want het is toevallig anders geweest. Indonesië heeft niet zelfbewust een beleid opgezet, waarin de korvetten een onderdeel van de planning vormen. In september 1975 maakte Signaal melding van het binnenslepen van de order. Het vermeldde erbij, dat het al jaren bezig was geweest met de voorbereiding van die order en dat de militaire attaché van de Nederlandse ambassade in Indonesië actief had meegeholpen. Bovendien had Signaal steun van de Nederlandse marine gehad. Zeven jaar was het bedrijf bezig geweest met het binnenkrijgen van de order. Dat houdt dus in, dat Signaal al in 1968, drie jaar na de mislukte coup, probeerde de korvettenorder te verwerven, niet op verzoek van Indonesië, maar om nieuwe markten voor de eigen produkten te scheppen. Het argument van de werkgelegenheid werkt niet. Het is precies hetzelfde argument dat de Duitsers na de tweede wereldoorlog gebruikt hebben. Zij zeiden: als wij het niet gedaan hadden, had een ander bij de gaskamer klaargestaan. Voor veel mensen klinkt zo'n vergelijking misschien kru, maar in feite is het precies hetzelfde. Hoe zouden wij het gevonden hebben, als het Duitse bezettingsleger door iemand als Amin gesteund zou zijn?
- Een tijdje geleden stond er een artikel in de Twentsche Courant, waarin de heer Doorenbos, de directeur van Signaal, commentaar geeft op de activiteiten van de werkgroep Signaal. Hij zegt dat de korvetten piraterij en illegale visvangst in de Indonesische wateren moeten tegengaan. Kunnen jullie aantonen, dat hij ongelijk heeft?
- + De schepen zijn hypermodern. De korvetten worden ingezet in Oost-Timor, waar Amerika routes heeft voor atoomonderzeeërs. De schepen moeten die routes bewaken. Anderzijds moeten ze het telekommunikatiesysteem in Indonesië ondersteunen en bevrijdingsbewegingen tot zwijgen brengen. Het is duidelijk dat Indonesië zulke zwaar uitgeruste korvetten die zelfs moderner zijn dan de Nederlandse schepen op dit moment, voor heel andere doeleinden nodig heeft dan het onderscheppen van vissersboten.
- In de Twentsche Courant zegt Henny Kokkeler dat de opstelling van de groep zowel bij de bevolking als bij de werknemers meer begrip ondervindt. De direktie van Signaal spreekt dat tegen. Waaraan hebben jullie gemerkt, dat de bevolking en de werknemers meer naar jullie luisteren?

- + Van de werknemers heb ik al gezegd, dat we een gesprek met een aantal van hen gehad hebben en dat er meer begrip voor de wederzijdse standpunten is gekomen, vooral meer begrip van hun kant voor ons standpunt. Daar bestonden misverstanden over. Ik denk, dat ze een heel wat gewilliger oor voor onze akties hebben dan in het verleden. Dat de bevolking van Hengelo meer begrip voor ons heeft, zou je kunnen afmeten aan het feit dat het gemeentebestuur onze bezwaren tegen de levering aan Indonesië deelt en daarover een brief schrijft aan de minister. Je merkt verder overal, dat er veel meer over Signaal gesproken wordt dan vroeger, dat de mensen ook veel beter begrijpen wat er bij Signaal gemaakt wordt en dat ze veel alerter op allerlei zaken zijn. Dat merk je om je heen. In heel Nederland vindt er op dit moment meer discussie plaats over bewapening en atoombewapening. Dan komt soms de oorlogsindustrie in beeld. Dat maakt het ons gemakkelijker er telkens op te wijzen dat hier in Hengelo een fabriek met 4000 werknemers staat die in de wapensektor actief is.
- Hoe groot is de werkgroep Signaal?
- + We zijn met maar zes personen, maar als er activiteiten zijn kunnen we de groep gemakkelijk uitbreiden.
- Jullie delen elk jaar de vredeskrant uit, jullie hebben gesprekken met de werknemers. Zijn er nog andere activiteiten die jullie in de loop van het jaar verrichten?
- + We komen helaas wat te onregelmatig bij elkaar om een bepaalde lijn op langere termijn in onze activiteiten te kunnen aanbrengen. Het is natuurlijk wel zaak, dat we Signaal, waar we maar kunnen, blijven volgen, dat we alle kranten napluizen en proberen interne informatie uit Signaal te krijgen. Op momenten dat we iets tegenkomen, dat aanleiding is om naar buiten toe iets te ondernemen, naar het bedrijf toe of naar de gemeenteraad of anderszins, dan zullen we dat doen. Dat is op dit moment ongeveer de werkwijze. Maar ook wegens het geringe aantal groepsleden dat zich echt met Signaal bezig kan houden, is het minder dan wij zouden willen. Na de aanvaarding van de motie in de gemeenteraad hebben we gezegd, dat we eigenlijk één aktie zouden moeten hebben, waarop we ons helemaal zouden moeten konsentreren. Je zou een heel duidelijk voorbeeld moeten hebben waar wapens waaraan Signaal heeft meegewerkt, ook echt tegen mensen gebruikt worden. Signaal gaat er namelijk prat op, dat zijn wapens nog nooit tegen mensen zijn gebruikt, nog nooit in een oorlog zijn ingezet. Wij vonden het zinvol aan te geven, dat de wapens wel degelijk gebruikt worden. We hebben enige tijd aandacht besteed aan Chili en Zuid-Afrika. We wisten vrijwel zeker, dat Signaal aan deze landen leverde, maar het bedrijf bleef dat in alle toonaarden ontkennen en wij konden niet voldoende bewijzen, dat wij gelijk hadden. Totdat er in 1975 een artikel in Signaalflits stond, dat Signaal die korvetten voor de Indonesische marine ging uitrusten. Dat vonden wij een leverantie waarvan wij duidelijk konden aantonen, dat het niet om de veiligheid van Nederland ging. Signaal is niet een industrie voor onze veiligheid, maar voor de onveiligheid van anderen. Het was aantoonbaar dat de wapens tegen de eigen bevolking ingezet gingen worden. Bovendien was er het konflikt rond Oost-Ti-

mor. We hadden via de tentoonstelling hier in Hengelo een mogelijkheid direkt op de mogelijke leverantie in te spelen. Ook de vredesweek was dichtbij, dus we hadden genoeg aanknopingspunten om met de korvettenleverantie aan de slag te gaan. Dat hebben we gedaan en doen wij eigenlijk nog steeds. De korvetten vormen een speerpunt. We blijven de dagelijkse gang van zaken volgen. Dat is op zich niet spektakulair, maar het vergt de nodige aandacht en moeite alles bij te houden.

- Welk einddoel stelt de werkgroep zich voor ogen?
- + Ons einddoel is niet Signaal van de baan, maar de omschakeling van Signaal van de militaire naar de civiele produktie onder arbeiderszelfbeheer. Dat betekent, dat we ons op allerlei terreinen begeven, waar akties voor het socialisme aan de orde zijn. Signaal kunnen we niet isoleren in de samenleving en ook akties rond Signaal kunnen we niet isoleren. Er zijn alleen bepaalde momenten waarop we akties op Signaal kunnen toespitsen, als onderdeel in de brede strategie voor een socialistische maatschappij. Je kunt op dit moment alleen marginaal bezig zijn. Het heeft weinig zin naar buiten te schreeuwen, dat Signaal civiele produkten moet maken.
- Je zou je voor kunnen stellen, dat de Hengelose bevolking Signaal zo beu is, dat Signaal ervoor kiest zich in een ander land, bijvoorbeeld Marokko, te vestigen.
- + Dat zal zich voorlopig niet voordoen, omdat de graad van geschooldheid zo hoog is, dat dit bedrijf een van de laatste industrieën zal zijn die zich uit Nederland kan verplaatsen, tenzij het alle hooggekwalificeerde werknemers meeneemt. Wat Signaal wel kan doen, is de grens overtrekken, naar Duitsland toe. Men heeft in Gronau een fabriek waar het minst interessante deel van de produktie plaatsvindt: assemblage van iets dat in Nederland volledig voorgebakken is. Om de wens van Duitsland naar kompensatieorders enigszins tegemoet te komen, heeft men dat bedrijf in Gronau opgezet. Het gaat niet om overheveling van echte produktie.
- Jullie hebben straks over de vakbonden binnen het bedrijf gesproken. Wij hebben met de FNV gesproken en die zei, dat niet de direktie verantwoordelijk is, maar de regering en het parlement. Daarvan moet de verandering komen. Hoe is de relatie met de vakbonden?
- + Formeel is er geen relatie. Maar er zijn wel individuele mensen die zich als vakbondsvertegenwoordiger binnen het bedrijf manifesteren en met wie wij persoonlijk een zeker kontakt hebben. Maar we kunnen niet zeggen, dat de werkgroep Signaal op een bepaald moment een vergadering heeft met de bedrijfsledengroep van Signaal. Zodra het specifiek gaat om het karakter van Signaal, is het nog steeds niet mogelijk een officieel gesprek te hebben met de vakbonden. Hoewel het waarschijnlijk ook nog nooit echt geprobeerd is. Het ontbreekt ons op dit moment aan mankracht om zo'n gesprek goed voor te bereiden en er inhoud en een vervolg aan te geven.
- Jullie hebben het idee, dat het standpunt dat ik van de vakbonden weergaf, klopt?

- + Ja. Ik denk, dat de werknemers dat van de directie aangepraat krijgen en dat de vakbonden dat van de bedrijfsledengroepen napraten. De distriktsbestuurders praten met hun mensen in het bedrijf en dan krijgen ze dit verhaal te horen. Het is gewoon het verhaal van de mensen binnen het bedrijf. Maar die mensen komen er ook niet uit zichzelf mee. Het wordt hun dagelijks door de directie van Signaal in allerlei geschriften als Signaalflitsen ingepeperd. Ik vraag me af, in hoeverre de vakbond het kan verkopen dat de wapenindustrie de verantwoordelijkheid van de regering en het parlement is. Dat is gewoon niet zo en dat weet men ook best goed, denk ik. Waarom geldt voor Signaal wat niet voor andere bedrijven geldt? Als in andere bedrijven iets misgaat, wordt de bedrijfstop als de grote schuldige aangewezen. Waarom zijn bij Signaal plotseling de regering en parlement verantwoordelijk?
- Doorenbos juicht het toe, dat de staat een kommissaris bij Signaal heeft. De staat oefent zo controle op het bedrijf uit.
- + Zo'n kommissaris is een legitieme façade. Signaal kan nu zeggen, dat het door de staat wordt gecontroleerd. Je moet het echter omdraaien. De staat controleert Signaal niet, maar Signaal heeft via de kommissaris invloed op de staat. Zo werkt dat. Geen enkele regering tot nu toe heeft omschreven, wat het doel van de controle op wapenproducenten is. Afgezien van de vraag of er wel of geen controle is, is er geen duidelijkheid over de vraag, op welke punten gecontroleerd moet worden. Ik denk, dat het heel belangrijk is, dat de kommissaris van de staat er is, want die kan zien wanneer er op regeringsniveau ontwikkelingen gaande zijn in de richting van vernieuwing van militair materieel. Hij kan dan direct aan Signaal doorgeven, dat er bepaalde dingen op handen zijn.
- Er zitten mensen van de vakbeweging in de nationale adviesraad voor de militaire productie.
- + Die mensen zeggen doodnuchter, dat ze zich niet meer met het uitgangspunt bemoeien als de politieke beslissing gevallen is een bepaald militair product aan te schaffen. Dan is het voor hen zaak zoveel mogelijk werk binnen te krijgen. Dit standpunt lijkt geheel waardenvrij, maar is in feite ontzettend systeembevestigend en krom. Ik geloof, dat de vakbonden zich moeten realiseren waar ze mee bezig zijn. Op het ogenblik bemoeien ze zich niet met de werving van orders. Ze bekijken alleen welke order de meeste werkgelegenheid oplevert. Ik vind, dat de vakbeweging erg moet oppassen.
- Denken jullie dat er langzamerhand iets verandert in de houding van de vakbonden?
- + Door de toenemende discussie over de bewapening in het land gaat de vakbeweging langzaam, heel langzaam iets om. De vakbeweging is echter een heel log apparaat. De vakbeweging heeft jarenlang de mensen in de wapenindustrie gesteund, ze heeft steeds gezegd, dat de wapenindustrie een goede zaak is. Ze heeft haar eigen leden nog lang niet mee: misschien moet die discussie nog wel tien jaar in eigen kring gevoerd worden, voordat de vakbeweging iets aan haar beleid gaat veranderen. De vakbeweging moet het op de langere termijn bekijken. Ze moet leren inzien, dat de producten van bedrijven als Signaal tegen de

arbeiders en de vakbeweging zelf kunnen worden gebruikt. Misschien is de bewapening nu niet direct gericht tegen de leden van de vakbond hier in Nederland, maar zeker wel tegen de kollega's in andere delen van de wereld.

- Jullie beschouwen de kapitalistische ondernemer als de eerst verantwoordelijke voor de wapenproductie. Is het probleem van de wapenproductie opgelost, als het kapitalisme verdwenen is?

- + Nee, was dat maar zo. Je moet er het militair-industrieel kompleks bij betrekken. De verwevenheid is heel groot. Het is heel moeilijk de schuldige aan te wijzen. Er liggen overal lijnen. Daarom is het goed op allerlei momenten de discussie aan te gaan over bewapening en ontwapening, de kernwapens etcetera.

Overigens is de waarde van al ons werk en de verandering die erdoor ontstaat, maar heel betrekkelijk. Het enige, dat je bij Signaal ziet, is dat het zich steeds meer begint te verdedigen, dat het erop wijst dat er steeds meer civiele productie komt. Pijnlijk is, dat alle civiele productie in Apeldoorn zit. Signaal vreest, dat er steeds meer weerstanden tegen het bedrijf ontstaan, als er alleen maar wapenproductie in Hengelo plaatsvindt. Het kan dan gebeuren, dat minder mensen voor vakatures te krijgen zijn. In bepaalde sectoren heeft Signaal nu al erg veel moeite om personeel te krijgen.

Deze militair beproeft een radio zender/ontvanger voor telefonie, ontworpen en gemaakt door de Hoofdindustriegroep Telecommunicatie, in Hilversum

- Een bedrijf als Stork heeft een tijdje geleden voor de marine gewerkt. Toch richten jullie je vooral op Signaal. Waarom?
- + Stork zit in het ontwerp bureau Nevesbu, dat ontwerpen maakt voor alle marinevaartuigen. Het heeft ook het ontwerp gemaakt voor de drie korvetten. Rijn-Schelde-Verolme (RSV) zit daar voor 70-80% in, Signaal voor 10% en Stork zit er ook in, vanwege de scheepsmotoren. Over het algemeen zeggen wij: Signaal is per definitie gericht op militaire produktie. Het heeft een ontwikkelingsafdeling van 800 mensen die zich bezighoudt met het ontwerpen van militaire strategieën, produkten en objekten. Stork is niet per definitie gericht op militaire strategieën. Het is min of meer passief bezig; als het de kans krijgt scheepsmotoren te leveren, ook al is het een militair projekt, dan doet het dat. Stork heeft niet de opzet de markt op militair gebied uit te breiden, Signaal wel. Signaal is een duidelijk stuwende kracht in de wapenwedloop. Heel konkreet zou je het zo kunnen zeggen: RSV bouwt boten, Stork zet er een motor in, maar zodra Signaal er vuurleiding op zet, wordt het een oorlogsschip.
- Een paar jaar geleden hebben jullie ervoor gepleit, dat Signaal een order voor walradar langs de Nieuwe Waterweg zou krijgen. Waarom hebben jullie dat gedaan?
- + Het paste binnen onze strategie om Signaal meer civiele produktie toe te delen.
- Is dat toen door de werknemers gewaardeerd?
- + Ja. Wij kregen zelfs een brief van iemand die vroeg waar we bleven. Toen konden we een kopie sturen van onze brief naar de Rotterdamse gemeenteraad. Dat is als een lopend vuurtje door het bedrijf gegaan. We werden ook op straat aangesproken door mensen die achter onze brief stonden.
- Heeft de direktie gereageerd?
- + Niet officieel, maar in een vergadering van de ondernemingsraad van Signaal - we hadden ook daarnaar een afschrift gestuurd - werd gezegd, dat zelfs de werkgroep Signaal achter de order stond. We hebben toen heel veel medewerking van het bedrijf gehad bij het zoeken van informatie over de walradar. We kregen daarbij geen informatie over de militaire projekten van Signaal.
- Jullie krijgen het personeelsblad Signaalflitsen?
- + Nee. We hebben wel eens een gesprek gehad met de voorlichter van Signaal, de heer Hozee, en hem er toen ook om gevraagd, maar het was voor ons onmogelijk Signaalflitsen te ontvangen. Hij heeft ons toen beloofd, dat we het bedrijf nog eens van binnen zouden mogen zien, maar die belofte is nooit gestand gedaan.
- Er worden dus dingen bij Signaal geheim gehouden?
- + Ja. Men motiveert dat door te zeggen, dat de klanten het eisen. Maar zo kunnen ze natuurlijk alles geheim houden. Klanten eisen geheimhouding over het produkt, want de potentiële vijand van die klant zou er anders wel eens kennis van kunnen krijgen.
- Hebben jullie het gevoel, dat de werkgroep in de gaten gehouden wordt? Een van jullie heeft eens gezegd, dat een pak vredeskranten hier in Hengelo was

- opengemaakt. Hij vermoedde, dat dat met redenen was gebeurd.
- + Dat is een verhaal apart. Al onze pakketpost die hier op dit adres aankomt, is opengemaakt. Ik heb het de laatste drie jaar niet meegemaakt, dat een postpakket ongeopend hier arriveerde. Ik heb de indruk dat er mensen van de Binnenlandse Veiligheidsdienst bij de PTT werken of dat de PTT-ambtenaren informatie verzamelen voor deze dienst. Maar dat is niet aan te tonen.

Economic conversion misses the point

Twenty-five years of efforts to convert military industries to civilian pursuits have borne little fruit. To reverse this pattern will require addressing local concerns in the broad context of federal economic and national security planning.

by Gordon Adams

ECONOMIC CONVERSION has come to a dead end. While the idea of converting a defense-oriented facility from defense production to a commercial activity is a good one, its realization is impossible as currently framed.

Arms control and peace activists often use the concept of economic conversion as a way out of the dilemma that stopping the arms race will deprive workers of jobs and communities of economic livelihood. The conversion alternative is supposed to provide hope and the opportunity for workers and communities to take control over their own economic circumstances at the local level, when these may be threatened by Washington policy changes. Activists also point to the pressures exerted by local dependence on military spending as a driving force behind the arms race—and the drain of such spending on the federal budget and on the U.S. economy as a whole—as further arguments for conversion.

Yet nearly 25 years of analysis, organizing, and legislative effort aimed at local conversion and national legislation—a campaign often supported by this writer—have borne little fruit. A close examination of this failure would suggest that the context for such work must be enlarged to include genuine concern with federal spending priorities and with the direction of U.S. economic and industrial development and change. Unless this change in view takes place, conversion advocates will cause successive generations of activists and legislators to beat their heads against an impossible, utopian wall.

SEVERAL EXAMPLES of failure, some of which have actually been cited as economic conversion successes, are worth noting:

- Several years ago the religious witness approach to confronting the nuclear issue at the General Dynamics shipyard in Groton, Connecticut was replaced by the Trident Conversion Campaign. Focusing on the dependence of roughly 20,000 area workers on SSN-688 nuclear attack submarine and Trident submarine contracts, organizers sought to make contacts with the local community and with the shipyard work force to plan conversion and diversification in that military facility.

Today, although an active state-wide conversion campaign continues in Connecticut, the Groton effort has clearly been abandoned. Each time an SSN-688 or Trident

Gordon Adams is the director of the Defense Budget Project in Washington, D.C.

submarine is dedicated, newspaper stories again focus on the peace witness protests of opponents of these two submarine programs. There is no discussion of local conversion activities, and the Navy contracts continue.

- A strong effort was made in the early 1980s to organize alternative use (conversion) planning for the economically troubled Douglas Aircraft plant in Long Beach, California. Although the plant seemed a ripe candidate for conversion work, the possibility of a new defense contract—for the C-17 cargo plane—has largely put an end to the campaign.

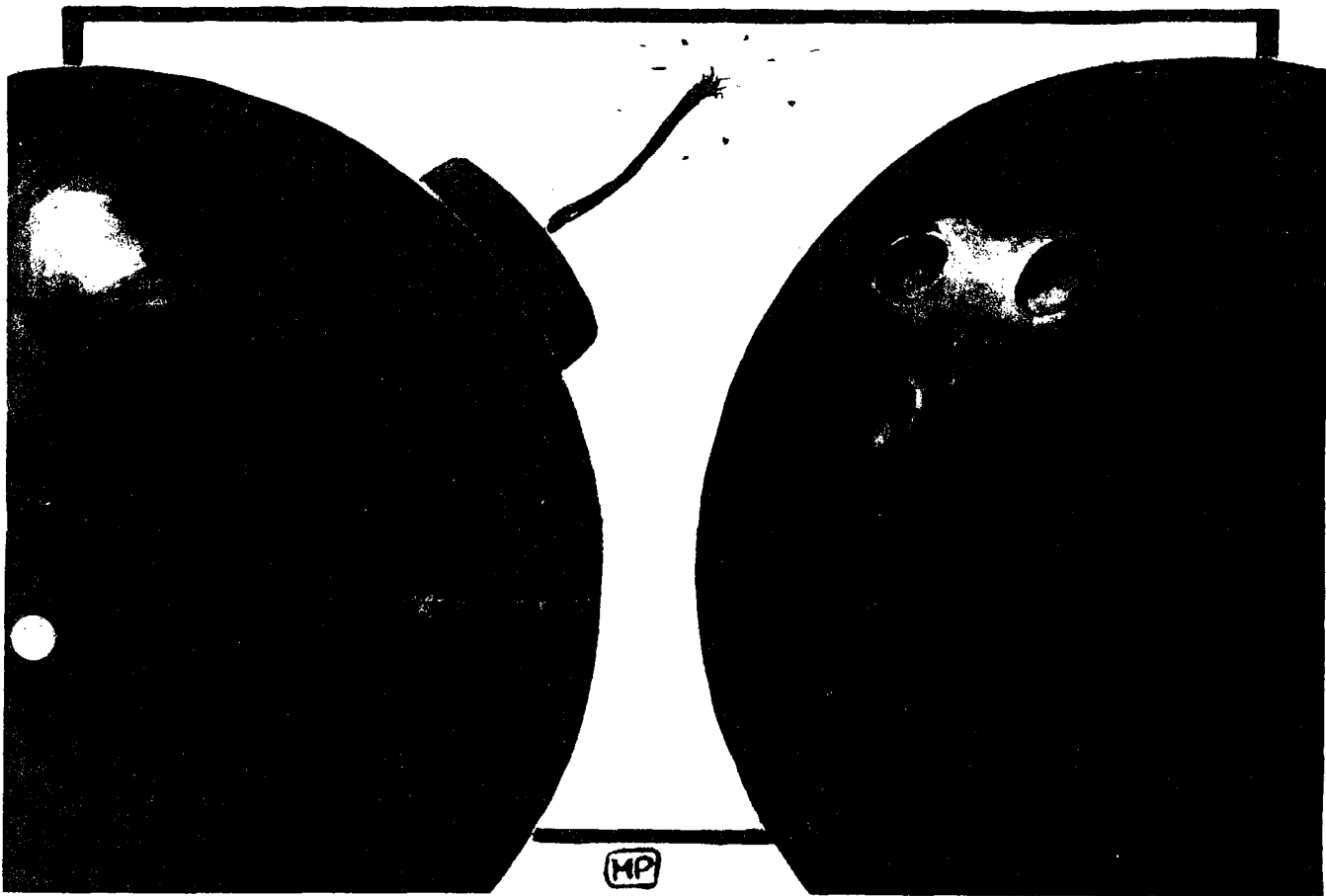
- Christopher Dodd, now a senator from Connecticut, sought to introduce in the late 1970s a Defense Dependency Act to provide funds to communities for conversion planning and economic diversification, through the Economic Development Administration. No part of this act was ever passed by Congress. A similar fate has regularly befallen the conversion legislation initially proposed 15 years ago by former United Automobile Workers president Walter Reuther, supported as the McGovern/Mathias bill and now known as the Weiss bill (HR 229). (A scaled down concept exists in the Mavroules bill [HR 1066].) Conversion legislation is no closer to passage today than it was in 1970.

- An amendment to the 1985 defense bill sought to create an economic conversion office in the Pentagon. The Pentagon responded with a lengthy document on economic adjustment and conversion which concludes that conversion is impossible, far too expensive, unrealizable, and unnecessary.¹ The Congress is unlikely to override this conclusion, right or wrong.

- The Lucas Plan in England is frequently cited in the United States as a successful conversion effort: workers and analysts actually prepared alternative plans and projects for the factories of Lucas Aerospace Corporation. The plan was drawn up but was rejected by the Labour government and by Lucas's management. It is now scarcely discussed, even by the trade union movement.

- Some U.S. trade unions—for example, the United Auto Workers and the International Association of Machinists—have made important commitments to economic conversion on the national level, but no local conversion plans have grown out of those pledges, let alone been implemented.

- Conversion efforts at specific arms manufacturers are often discussed. Kaman Corp. of Connecticut, which turned to manufacturing guitars when Vietnam War spending declined, is again today a major Pentagon helicopter contractor. Rohr Corp. and Boeing Corp. tried light-rail vehicles and failed. Grumman has repeatedly failed at commercial ventures, from health equipment to buses to food contain-

Mark Pucella, United States

ers. The Defense Department's conversion report notes that few examples of successful conversion, planned at the local level, can be found.

- The recent diversification assistance law in Connecticut created a Connecticut Product Development Corporation, designed to provide funds to defense-dependent companies for commercial product development. The four firms it has helped (with a total of \$278,500) had only .008 percent of total Pentagon prime contract dollars in Connecticut in 1982. A report notes that the state corporation's role in assisting economic conversion has been "nearly nil."²

THIS INCOMPLETE list should give pause to any organizer, advocate, or legislator. Why has this logical effort encountered such a record of opposition and failure? The major reasons for this dismal record could help point conversion energies in a more fruitful direction.

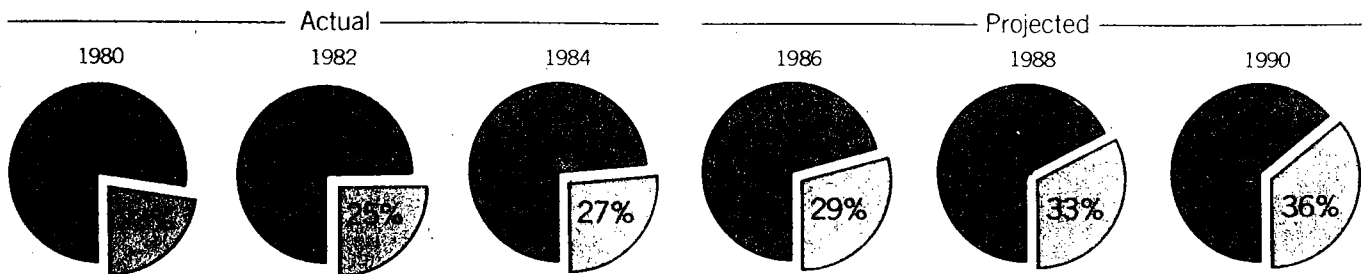
Many of the most vociferous advocates of economic conversion are not primarily concerned about the health of the U.S. economy. Conversion advocates may have good intentions, but their motives are often mixed. They are selling an arms control message to those who most directly benefit from arms spending and are looking for some link. Their primary concern is not local economic change, but the conversion issue seems to provide a way out of their dilemma: ending the arms race means ending someone's job; promis-

ing an alternative, converted job solves this problem, at least on paper. Unfortunately, few of these advocates have credibility or experience as economic planners, any local planning track record, or, consequently, credibility with defense communities and workers.

The conversion message often carries an implicit and incorrect assumption about the source of support for the nuclear arms race. The target of the message is communities and workers involved in defense production. The unstated, perhaps even unconscious, assumption seems to be that if one could just break the economic link between the arms race and local communities and workers, an important piece of the political structure that supports the arms race would fall away and the arms race itself would be easier to end. This assumption does a disservice to those who work in the defense industry and violates sound political analysis.

Defense workers and their communities are not central props to the nuclear arms race; that race originates and is sustained by decisions made at much more central levels in the government. Defense workers and communities are, in fact, "dependents" in much the same way as people who work in agricultural communities are dependent upon agriculture and the international wheat market. They do not create the wheat market; communities and workers in

Military expense as percent of total federal outlay (for even-numbered fiscal years)

Michael Yanoff, United States

defense do not create the arms race. By searching for an economic handle on the political problem, conversion advocates unfairly single out residents of defense-dependent communities.

The detrimental effect of the arms race on the economy—a link which is questionable on the national level—is belied by empirical experience in defense-dependent communities. Military spending and defense production, the argument goes, are the heart of what is wrong with the U.S. economy: the source of inflation, unemployment, productivity decline, and loss of competitiveness. Planners, policy-makers, unions, and communities, conversion advocates argue, should take note; only conversion will point the way out of this dramatic problem. This argument is, at best, overstated and, at worst, incorrect. Military spending can create economic problems. But it is not the primary source of our economic problems, nor is its impact as negative as this argument would make it seem.

Defense spending does not in itself lead to high levels of inflation. The past five years have demonstrated that high rates of military spending and lowered rates of inflation can coincide, especially during a major recession. It is simply not true that more defense spending means a loss of jobs or fewer jobs in the economy, if one takes a close look at all forms of defense spending (contracting and Pentagon jobs) and examines all types of employment created by that spending (direct jobs, subcontractor jobs, and “multiplier” jobs in the economy).³

The argument that defense spending has a negative impact on technology and productivity is also unconvincing. Investments in defense technology, it is argued, mean that some other form of technology is slighted. To quote a Connecticut peace group: “Besides eroding basic civilian industries, military production tends to scare off other non-military manufacturing which cannot compete for talent with government subsidized wages.”⁴ This makes no sense, however, to people working in new U.S. industries such as computers, biogenetics, or new electronic circuitry. Americans can clearly trace developments in such commercial technologies as jet engines, airplanes, computers, optics, communications equipment, lasers, composite materials,

and microcircuits directly back to Defense Department investments in technology.

Conversion advocates even argue that defense-dependent communities and workers are on a direct course to economic disaster, that they suffer, in some sense, from this economic condition. According to the Connecticut group, “The permanent war economy has sapped Connecticut’s productive strength by eroding basic civilian industries such as consumer electronics, machine tools, steel, brass and textiles.”⁵

While this is good rhetoric, it is not good local economics. As the current military buildup has proceeded, communities dependent upon defense spending have, in general, thrived and managed to avoid the worst of the economic recession. Defense dollars employ people who usually like their jobs, earn incomes, and spend their money in the communities where they live, to the overall benefit of the local economy. The conversion version of economic reality flies in the face of experience in many of these communities. Where communities have declined over the long term, that decline can be traced to far more fundamental economic changes than military production: cheaper overseas labor and sources of supply, an overvalued dollar, uneconomic corporate structures.

While choosing defense spending as a preferred form of federal expenditure may have some negative economic consequences, these have been vastly overstated. The issue is not the harm that occurs from defense spending; the economic models clearly disagree and defense comes out looking economically neutral. Rather, the issue is one of political choice: defense spending helps a *certain kind* of economy develop. Do Americans prefer other technologies, other kinds of jobs for other workers in other industries in other parts of the country? Is there a way to create a healthy economy that provides employment to all who can and want to work? These policy issues and political decisions need to be answered in the political arena; economic models will not provide political answers.

Conversion advocates have made a self-defeating choice of organizing strategy. An organizer seeking allies on arms control and peace issues in a local community would normally look for those who would be convinced that further

Mark Pacella, United States

acceleration of the arms race is dangerous and reducing the defense budget is vitally important. It makes little sense for an organizer to approach the toughest target first: those who directly benefit from Pentagon spending. It is hard to imagine a more frustrating strategy, with clear implications for activist "burnout": no victories, no sense of momentum, and an immovable object as an organizing target.

Serious, well-intended conversion organizers may be striving for saintly ineffectiveness instead of victories, because the strategy has not been thought through. Defense workers, like any other workers, will only be responsive when they are presented with a much broader economic alternative that promises real growth, real employment, and real economic security. The issue is not conversion but economic policy.

The conversion legislative strategy puts its supporters in an inherently marginal political position. After years of effort in Congress, bills remain in still water. This just might be because the legislation directly benefits such a tiny and, frankly, privileged part of the American labor force. A special program—retraining, relocation allowances, unemployment benefits, pension, and health benefits portability—for, statistically, white, 48-year-old, highly skilled, highly employable male workers in the defense sector might be difficult for other parts of the labor movement to support.

Some 15 million Americans have no job, or have a lower-

paying one than they used to; most of these people have not the slightest hope of getting a job in the defense sector. They are, statistically, black, 24-year-old mothers of two children living in the middle of cities. The problem is one of political tactics and strategy. Does it make sense to construct a narrow bill, providing benefits all would like but few will have, and expect members of Congress who do not represent those workers to support the effort?

Conversion advocates are presenting their audience with a negative message containing promises they cannot keep. They are telling defense workers: "My goal—ending the arms race—could cost your job. While I cannot provide legislation or funding to back it up, I want you to help me define a new job for you." Aside from a rare few convinced workers often cited in success stories, the vast majority of defense workers react predictably: "Not my job, you don't! I'd rather keep it."

Typically, this problem arises out of organizing strategy: the desire to work in defense-dependent communities to reverse the arms race. But local jobs depend on defense spending. The organizer then seeks an answer: This type of work and this type of economy are bad for you; do something else. I can't, says the worker. Then let's create a local plan and pass a law to solve this problem, the organizer responds. You will work on the local alternative use plan and the law will provide the secure economic transition that will get you to the new job.

Meanwhile defense budgets continue to grow, pouring in funds at the local level. Things do not look so bad to the worker or the communities, while other potential allies (community development activists, budget priorities groups, business) wonder why the arms control and peace organizers are preaching to the hardest part of the stone wall. Even if the local plans are developed, they cannot be implemented, and the national law cannot be passed. False promises are the organizer's nightmare. Only the hardy stay the frustrating course; the rest burn out.

Conversion cannot promise jobs. On the contrary, it seems to threaten jobs because the program supported by conversion advocates offers no visible alternatives to defense jobs. Conversion organizers have faced this contradiction for 20 years without a solution.

THE ALTERNATIVE to conversion is to take economic issues seriously on their own terms and to build coalitions with others concerned about the same issues. A partially disguised real world parable may help point the way: Imagine that arms control and peace groups want to plan a conference on military spending and conversion in an area with a major nuclear weapons production facility. Arms control would mean the end of work at that facility, and the local group wants to talk about conversion. The conference organizers' problem is that nobody but the true believers will come. They will talk to each other and bemoan the fact that those with real influence over local economic decisions are mostly absent. The decision-makers will be scared away because the message of the conference is threat-

ening and the organizers' motives are clearly mixed. Because many supporters came and a good discussion was had, the conference will be called a success, but nothing will have changed.

Instead, this conference might focus on the future of the local economy as a whole, with no emphasis on conversion at all. There could be panels on the future of tourism in the area, on new agricultural markets, on manufacturing investment alternatives, and on the impact of federal spending on the local economy. The nuclear spending issue could be subsumed in this larger context. Local decision-makers would actually participate in the planning process because the context is more general and more positive. The conference could hardly avoid the nuclear funding issue, since it is part of this context. But in the larger framework, with potentially positive alternatives, people could see where there is hope and promise, where there are problems, and what they could do.

The problem posed by conversion advocates is, in fact, a small facet of a much larger dilemma: how to develop and handle economic transitions in a way that is fair to all. The U.S. economy goes through many transitions every year, some of them brutal. The steel industry is shrinking; the automobile industry shook out 250,000 workers; what was once called the Midwest is jokingly described as the "rust bowl." Economic adjustment is a major problem generally handled in an inadequate and wasteful way. Economically productive resources are thrown away, with no retraining or relocation benefits, while taxpayers spend billions on low-income programs that maintain living standards but do not provide employment.

This wider problem provides the context for adding a genuine economic dimension to the definition of national security. Conversion advocates should deal with local economic diversification and planning for all communities, not just communities that depend upon defense spending. Many communities want to diversify and end their dependence, whether on agriculture, high technology, automobiles, or defense. Here one can find a number of success stories, carried out with the cooperation of business, communities, and labor, leaving healthier local economies no longer totally subject to the shifts of economic misfortune in a monoculture.

Long Island is a good example. Over the past decade, through the ups and downs of military spending, this two-county area has gradually developed a diversified local economic base. Military spending changes do not send shudders through the local labor force and community the way they once did. Arms control and peace advocates need to learn from this kind of example and to begin to work with those who live in, plan, and employ in local areas: the bankers, the financiers, the planners, the Chambers of Commerce, labor, shopkeepers, and so forth. A wider planning and diversification coalition, with a wider economic goal, can easily include discussion of military spending.

Developing a broader local economic agenda also means that local advocates need to be aware of the links between

the local and national economies. As the Pentagon's recent conversion report notes, some communities have survived the closing of bases or the ending of defense contracts because the national economy was healthy. When the national economy is growing, it is easier to find investment resources and new employment opportunities. Local economic diversification and transition planning are tied to national economic policy.

One particular part of national economic policy that is important in this context is sometimes described as industrial policy. Unlike most industrial countries, the United States has no official policy per se to deal with plants, communities, and workers in transition. To the degree that a federal industrial policy exists today, it is carried out in a fairly concealed and disorganized way by the Defense Department itself. The Pentagon subsidizes independent research and development spending by contractors, provides direct research and development contracts, gives contractors interest-free capital, builds many plants, subsidizes new manufacturing technology in defense plants, funds advanced research projects to invent new technology, tells companies when they must compete, and provides them with termination costs when a contract is ended prematurely. While one may not want the Pentagon to run national industrial policy for the economy as a whole, the existence of these programs demonstrates that such a policy is possible.

The search for a broader policy framework, with local and national dimensions, necessitates one other change in conversion strategy: to understand and become involved in the debate over federal budgetary and spending policies. Organizers must ask who needs jobs, where those jobs are needed, and how they can be facilitated through federal spending policy changes. These are broad issues for people concerned with peace and arms control, but they open up the opportunity for wider coalitions. The resources for economic development, transition planning, and job creation are in the federal budget.

Such a broad approach, taking U.S. economic problems seriously, means one no longer needs to use conversion issues as a selective subterfuge for gaining access to wider constituencies of support. Rather than trying to win support for arms control through economic arguments, arms control and peace advocates ought to be arguing national security issues on their merits. Economic security is part of national security. It can only be addressed with any hope of success in a far broader framework than that of economic conversion. □

*See my
overhead*

1. Department of Defense, *Economic Adjustment/Conversion* (with appendices) (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, July 1985).
2. Kevin Bean and John Breasted, "Research Findings on State Planning Efforts in Economic Conversion and Diversification Planning" (unpublished paper), March 1985, p. 1.
3. Congressional Budget Office, *Defense Spending and the Economy* (Washington, D.C.: CBO, Feb. 1983).
4. Committee to Develop Industrial Alternatives, "Questions and Answers about the Bill for a Taskforce to Develop Alternative Industrial Products" (Hartford, Conn.: 1985), p. 2.
5. *Ibid.*, p. 1.